

53.3 (4 чар 3)  
П15



# ГАЛИЧИНА

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЙ  
КРАЄЗНАВЧИЙ ЧАСОПИС



5-6  
2001

Засновник: Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника  
Історичний факультет

Головний редактор:  
Відповідальний секретар:

Микола Кугутяк  
Ігор Райківський

Редакційна рада:

Володимир Грабовецький  
Василь Грещук  
Леонід Зашкільняк (м. Львів)  
Олександр Карпенко  
Володимир Качкан  
Віталій Кононенко  
Юрій Лащук  
Володимир Матвійшин  
Тарас Салига (м. Львів)  
Михайло Станкевич (м. Львів)  
Петро Федорчак  
Мирон Черепанин  
Раїса Чугай (м. Львів)

Редакційна колегія:

Микола Кугутяк  
Володимир Великочий  
Микола Геник  
Олег Жерноклеєв  
Степан Кобута  
Володимир Комар  
Ігор Райківський  
Борис Савчук

\* афгип  
ітель

Гаталевич

р Федорів

КОЇ ДОПОМОГИ СОЦІАЛ-  
(ОВ`ЄДНАНОЇ)

ІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ,  
ІРАЖАС ПОГЛЯДИ

63 89 91 19

Реєстраційне свідоцтво ІФ № 339 від 03.12.1996 р.

Часопис "Галичина" затверджений фаховим виданням ВАК України з наступних галузей наук: історія, філологія, мистецтвознавство.

**ГАЛИЧИНА 5-6'2001**

*При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове*

# ГАЛИЧИНА

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЙ  
КРАЄЗНАВЧИЙ ЧАСОПИС

На пошану професора

Олександра Карпенка

НБ ПНУС



638991

**5-6'2001**

м.Івано-Франківськ

<b>Ігор Цепенда</b> ВІДГОМІН “ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ” У ПОЛЬЩІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕТНОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ (1955-1958 РОКИ).....	372
<b>Олег Вічаренко</b> ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ І РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	378
<b>Олександр Мороз, Володимир Мороховський, Ігор Іванцев</b> РОБІТНИКИ УКРАЇНИ У 80-х роках ХХ ст.: ДИНАМІКА КІЛЬКІСНИХ ЗМІН.....	382
<b>Віра Бурдяк</b> МОДЕЛІ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	387
<b>Ігор Паньків</b> КАРАЇМИ НА ПРИКАРПАТТІ.....	392
<b>Дмитро Степовик</b> ІКОНИ МИХАЙЛА ХАЛАКА.....	396
<b>Олександр Завальнюк</b> ЗАПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА В КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1918-1920 РР.).....	399
<b>Сергій Дерев'яно, Тетяна Гуменюк</b> 1939 РІК У ДОЛІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: СТЕРЕОТИПИ ІСТОРИОГРАФІЇ ТА ПОШУК НОВИХ ПІДХОДІВ.....	405
<b>Михайло Сигидин</b> ІСТОРИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ ХVІІ ст.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	409



**І. ПРОФЕСОР ОЛЕКСАНДР КАРПЕНКО: ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ,  
ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ**

**ІСТОРИК, ПЕДАГОГ, ГРОМАДЯНИН**  
(слово про Олександра Карпенка)

Цей сивочолий чоловік із гордовито піднятою головою: правдолюбець і лобом мислителя – видатний учений, глибоко шанований колегами і учнями, всіма, хто його знає, професор Олександр Юхимович Карпенко. Він – історик милістю Божою. А історія як наука пережила за роки його творчого горіння стільки поневірянь, як, можливо, жодна інша галузь знань. “Короткий курс історії ВКП(б)” упродовж довгого часу жорстко визначав місце кожної події на теренах колишньої імперії, містив нищівні характеристики, що не підлягали будь-якому перегляду. Навіть після того, як горезвісний курс був начебто відкинутий і забутий, партійно-класовий принцип, ті ж історично хибні підходи продовжували панувати. Як в цих умовах було досліджувати історію України? Адже вона, зрештою, існувала лише як складова історії СРСР.

Тим важче було працювати історикам, які наважувалися писати про буремне ХХ століття з позицій наукової об'єктивності, правди, намагалися сказати своє слово, що не співпадало з офіційною доктриною. До таких нечисленних сміливців відносився і Олександр Карпенко. Що підштовхнуло його до вивчення історії часів національно-демократичних процесів в Україні? Де знайшов він сили, мужність, де загартував бійцівський характер, щоб відстоювати свої переконання, щоб стверджувати те, про що інші не могли дозволити собі навіть у потаємних думках?

Стрижневою ідеєю, нарізним каменем його позиції вченого і громадянина була концепція національно-демократичної революції в Україні в 17-початку 20-х років. Сьогодні таке бачення історичних подій не викликає сумніву у поважних вчених. А от в 60-70-ті роки твердити таке означало стати на позицію “українського націоналізму”, отож перекреслити свою наукову кар'єру назавжди. Та не така людина доктор історичних наук Олександр Карпенко, щоб злиденно схилити голову перед адептами партійної ідеології, щоб відступити від власних переконань. І він, відомий на той час львівський науковець, рішуче пішов проти течії. Його засуджували, таврували, а він стояв на своєму. Така вже українська козацька вдача в цього чоловіка.

Може, в чомусь і поталанило тодішньому Івано-Франківському педагогічному інституту, що волею жорстокого тиску професор Карпенко змушений був залишити рідний йому Львів і опинився в затишному Івано-Франківську, з яким і пов'язане все його подальше життя. В педінституті було на той час лише декілька докторів наук, і поява в його стінах такої постаті, як Карпенко, не могла не сколихнути принаймні наукове життя навчального закладу. Під орудою професора (а він очолив на той час кафедру історії) почали виходити ґрунтовні книжки, поживавилась наукова діяльність викладачів і студентів. Таким був Олександр Юхимович Карпенко в ті складні для справжнього вченого часи, таким він залишився й по сьогодні.

Лише незалежна Україна відкрила горизонти перед вже посивілим професором. З новою енергією і властивим йому завзяттям повертається він до опрацювання того ж переломного періоду історії – становлення Західно-

1. Авич С. Об украинизации средней и высшей школы // Украинская жизнь: Ежемесячный научно-литературный и общественно-политический журнал. (Москва). - 1912. - № 4. С. 3 7-3 8; Левицька Н.М. Студентство України в кінці XIX - на початку XX століть: Авто-реф.дис. ... канд істор.наук.-К., 1998.-С.15.
2. В Іногородченській комісії І загальноросійського учительського з'їзду // Світло. - 1916. - 4.6. - С.62.
3. Див.: Лотоцький О. Сторінки минулого. - 4.3. - Варшава, 1934. -С.367.
4. Протест Совета Университета св.Владимира против насильственной украинизации Южной России, принятый в заседании Совета 26 июля 1917 г. // Университетские известия. - 1917. -№ 11-12.- С.7.
5. Див.: Колпакова О.В. Український державний університет у Києві (1917-1920 рр.) // Укр.істор.журн. - 1993. - № 7-8. - С.36.
6. Завальнюк О.М. І.І.Огієнко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1920 рр.) // Наукові праці історичного факультету (Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту).- Т.2.- Кам'янець-Подільський, 1996.- С.97.
7. Завальнюк О.М. З історії Кам'янець-Подільського державного українського університету // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць.- Вип.6.- К., 2000.- С.72.
8. Державний архів Хмельницької області, ф.Р.582, оп.1, спр.7, арк.3,23.
9. Там само, арк.13.
10. Державний вісник.- 1918.- 27 серп.
11. Див.: Полное собрание законов Российской империи.- Т.IV.- СПб., 1887.- С.456-474.
12. Див.: Проект Статута Державних Українських Університетів.- Б.м., Б.р.- 28 с.
13. Слово (Кам'янець-Подільський).- 1920.- 13 листоп.
14. Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі – КПДМА), ф.Р.582, оп.1, спр.2, арк.46-50, 53-54,56-57.
15. Панько Т. Концепція української літературної мови в системі науково-культурологічних поглядів Михайла Грушевського // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Михайла Грушевського.- Львів, 1994.- С.121.
16. КПДМА, ф.Р.302, оп.1, спр.49,арк.36; ф.Р.582, оп.1, спр.137, арк.31 зв.; Наш шлях (Кам'янець-Подільський).- 1920.- 10 берез., 20 трав.
17. КПДМА, ф.Р.302, оп.3, спр.26, арк.10; Наш шлях.- 1920.- 22 квіт.
18. Тюрменко І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона).- К., 1998.- С.47.
19. Наш шлях.- 1920.- 10 берез.
20. ПДМА, ф.Р.582, оп.2, спр.9, арк.3,5.
21. Там само, ф.Р.302, оп.1, спр.5, арк.2 зв.
22. Огієнко І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура: Науково-літературний місячник (Варшава).- 1936.- Кн.8-9 (17).- С.514.
23. Вісник державних законів.- 1919.- Вип.1.
24. Вісник Української Народної Республіки.- 1919.- 20 лип.
25. КПДМА, ф.Р.582, оп.1, спр.1, арк.12.
26. Там само, арк.11.
27. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф.2582, оп.1, спр.174, арк.26.
28. КПДМА, ф.Р.582, оп.1, спр.19, арк.4, 7, 7зв., 8, 8 зв.
29. Там само, арк.10, 10 зв.
30. Там само, арк.8.
31. Там само, спр.1, арк.98.
32. Там само, спр.41, арк.3-4.
33. Там само, оп.2, спр.42, арк.1-2.
34. Наш шлях.- 1920.- 17 лют.
35. КПДМА, ф.Р.582, оп.1, спр.146, арк.14.
36. Гарба В. На розпутьях (до історії одного покоління).- Нью-Йорк, 1976.- С.258.
37. КПДМА, ф.Р.582, оп.1, спр.44, арк.17.
38. Там само, ф.Р.302, оп.3, спр.262, арк.52 зв.; ф.Р.582, оп.1, спр.23, арк.1,9; спр.134, арк.166; оп.2, спр.135, арк.2; Грінченко М.Завдання української музики // Наше життя.- 1920.- № 1.- С.13.
39. Наш шлях.- 1920.- 9 берез.
40. Галицький голос.- 1919.- 12 жовт.
41. Дорошенко Д.Мої спомини про недавнє минуле.- Мюнхен, 1969.- С.417.
42. КПДМА, ф.Р.582, оп.1, спр.111, арк.3 зв.
43. Трудова громада (Кам'янець-Подільський).- 1919.- 14 серп.
44. Там само.- 19 серп.
45. Подольський край (Кам'янець-Подільський).- 1919.- 28 юн.
46. Вісник Української Народної Республіки.- 1919.- 16 лип.
47. Трудова громада.- 1919.- 8 жовт.
48. Подольський край.- 1919.- 12 июл.
49. Там само.- 28 юн.
50. Пашенко О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного українського Університету // Наша культура.- 1936.- Кн.5 (14).- С.676.



Сергій Дерев'яно,  
Тетяна Гуменюк  
(м.Івано-Франківськ)

### 1939 РІК У ДОЛІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ: СТЕРЕОТИПИ ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ПОШУК НОВИХ ПІДХОДІВ

Тривалий час радянська історіографія та офіційна пропаганда трактували події вересня 1939 року тільки однозначно, як здійснення одвічної мрії багатьох поколінь трудящих західноукраїнських земель до возз'єднання в єдиній Українській державі на шляхах соціалістичного вибору, а прихід Червоної Армії не інакше як "визвольний", що мав на меті, як сказано у ноті Радянського уряду, врученій польському послу в Москві 17 вересня 1939 року, "взяти під захист життя і майно населення Західної України і Західної Білорусії", не допустивши тим самим уже на початку Другої світової війни окупації краю німецько-фашистськими військами.

В працях більшості українських істориків кінця ХХ ст. ці події трактуються навпаки - виключно у негативному плані. Історики з діаспори твердять, що радянська влада була штучно і насильно нав'язана населенню західних областей України з допомогою Червоної Армії. При цьому часто події 1939 року протиставляються Акту Злуки 22 січня 1919 року, який трактується як єдино правова основа і реалізація істинно демократичного возз'єднання українських земель.

Звичайно, такі категоричні твердження, вважаємо, є науково некоректними, оскільки не відображають всієї багатомірності та складності досліджуваних подій, кожна з яких має своє місце в історії українського народу.

Опубліковані в кінці 80-х-90-і роки ХХ століття раніше невідомі чи недоступні історичні джерела дають підстави внести ряд суттєвих доповнень до загальновідомих фактів, уточнити, а то і кардинально переглянути оцінку подій того часу в контексті розвитку новітнього історичного процесу.

Західна Україна, вважаємо, стала фактично заложницею у політиці двох тоталітарних режимів. Укладаючи договір про ненапад між СРСР і Німеччиною терміном на 10 років, А.Гітлер, зокрема, хотів нейтралізувати Радянський Союз під час вже спланованої військової кампанії проти Польщі, і при цьому уникнути війни на два фронти. Йосиф Сталін та його оточення водночас, прагнучи відтягти початок війни, не бажало появи під протекторатом Німеччини на руїнах вже практично приреченої Польщі нового українського державного утворення, а прагнуло створити на західних кордонах СРСР своєрідну "зону безпеки". Саме це і визначало зміст підписаного разом з договором таємного протоколу, що передбачав поділ Східної Європи на сфери впливу і став "юридичною" підставою для введення радянських військ на західному українські землі. Менше за все при цьому, враховувались етнічні інтереси самого населення регіону.

В історичній літературі на сьогодні ґрунтовно проаналізовано події, пов'язані з підписанням радянсько-німецького договору, ні в кого вже не викликає сумніву сам факт існування таємного протоколу і його зміст. Домовившись про поділ сфер впливу, Адольф Гітлер і Йосиф Сталін фактично розпочали Другу світову війну. 1 вересня 1939 року о 4.15 ранку німецький вермахт вторгся в Польщу. Незабаром, форсувавши р.Збруч і не зустрівши організованого опору польських військ частини Червоної Армії надвечір 17 вересня зайняли міста Рівне, Дубно, Збараж, Тернопіль, Коломию, Львів, Стрий, Дрогобич, а 18-го вересня - м.Станіславів. Не вдаючись до опису військових дій перших тижнів війни, хід яких детально досліджено науковцями, зазначимо, що вже з перших днів війни українці з волі диктаторів виявились в епіцентрі європейського конфлікту.

Однак, було б антиісторичним заперечувати той факт, що чимала частина населення Західної України привітно, з хлібом-сіллю, квітами, червоними і синьо-жовтими прапорами зустрічали радянських воїнів. Про це писала тогочасна союзна та республіканська преса, практично всі кінотеатри СРСР демонстрували документальні фільми, як місцеві жителі приймали своїх "визволителів". Такі ж реальні сюжети і в основі створеного на Київській кіностудії, за матеріалами поїздки по краю, Олександром

Довженком разом з Юлією Солнцевою художньо-документального фільму, що під назвою "Визволення" вийшов на екрани вже в кінці липня 1940 року. І це закономірно, адже саме з Червоною Армією, як свідчать історичні джерела, чимало галичан пов'язувало надії на врятування як від

нацистського поневолення, так і від національної катастрофи, що визривала в умовах панування буржуазно-поміщицької Польщі. Безправ'я та безземелля, непосильні податки і повинності, зубожіння, голод і безробіття приносили тяжкі страждання, в пошуках шматка хліба гнали десятки тисяч селян з рідної землі за океан.

Тому, закономірно, що протягом двадцятирічної польської окупації, по всьому краю не припинялись політичні страйки та демонстрації, масові селянські виступи, рух безробітних, учасники яких, не визнаючи влади окупантів, виборювали право на вільне життя, саме у возз'єднанні вбачали реальний шлях до ліквідації історичної несправедливості, свого соціального і національного визволення.

До возз'єднання в цілісну національну спільноту - єдину унітарну державу закликали протягом десятиліть практично всі політичні партії, громадські організації та об'єднання краю різної орієнтації, вкладаючи однак при цьому в цей акт відповідний своїм програмовим засадам зміст.

З приходом Червоної Армії в регіоні почали створюватись органи народної влади - обласні, повітові та волосні тимчасові управління. Ініціатором їх утворення виступило командування Червоної Армії. У його зверненні від 29 вересня 1939 р. до населення, зокрема, зазначалося, що основою новою влади можуть стати створені на демократичних засадах у містах і повітах краю тимчасові управління, а у волостях і селах - селянські комітети. Повітові та міські тимчасові управління обиралися представниками цих адміністративних одиниць, а волосні та сільські комітети - безпосередньо населенням. Для об'єднання діяльності і керівництва місцевими органами влади Військова Рада Українського Фронту постановою від 3 жовтня 1939 р. утворила в колишніх воєводствах Західної України обласні тимчасові управління в складі чотирьох осіб, кожне з центрами у Львові, Станіславі, Тернополі і Луцьку<sup>2</sup>.

Сформовані тоді ж загони Червоної гвардії брали під охорону заводи, фабрики, а згодом налагоджували роботу промислових підприємств, встановлювали контроль над виробництвом та збутом продукції, запроваджували 8-годинний робочий день, трудовлаштували безробітних, а також облікували поміщицькі і монастирські землі, худобу, інвентар і передавали їх бідноті.

Саме ці тимчасові органи влади і були організаторами проведення виборів до Народних Зборів Західної України, які мали стати верховним представницьким органом народної влади, створеним усім населенням для вирішення питання про подальший суспільно-політичний і державний устрій західноукраїнських земель. Затверджене Військовою Радою "Положення про вибори до Українських Народних Зборів Західної України" встановлювало, що вибори депутатів проводяться всіма громадянами на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. У виборах вперше в історії краю мали право обирати і бути обраними до Українських Народних Зборів особи, які досягли вісімнадцятирічного віку, незалежно від расової і національної приналежності, віросповідання, освітнього цензу, осілості, соціального становища, майнового стану і колишньої діяльності<sup>3</sup>.

Промовисті факти про "демократизм" підготовки до виборів і неоднозначне ставлення до них населення області містить, зокрема, доповідна записка ЦК-КП(б)У від 24-го-жовтня 1939-го року, в якій, читаємо: "В процесі висунення кандидатів в депутати висунули трьох радикалів, з них одного переобрали. Націоналісти спалили хату заступника голови селянського комітету і вбили агітатора. В селах Ямниця, Парвичі і Ягринок націоналісти ведуть активну агітацію проти висунутого там кандидата, закликаючи населення не голосувати за цю кандидатуру. В Надвірнянському повіті виявлена листівка, що закликає населення не голосувати за висунутого кандидата в депутати, а голосувати за "самостійну Україну". Виявлена також листівка і в селищі Битків на 449-й виборчій дільниці, в якій націоналісти закликають знищити "Червону Армію, знищити Ради з комуністами" під гаслом "Хай живе Христова віра і незалежна Українська держава". Про це свідчить і повідомлення англійського радіо за 21 жовтня 1939 року, що "більшовики організовують вибори в Західній Україні батогами й карабінами"<sup>4</sup>.



За офіційними даними із загальної кількості 4776275 виборців у голосуванні взяли участь 4433997, або 92,83 відсотка. Віддали голоси за висунутих кандидатів 90,93 відсотка виборців. Із 1495 кандидатів депутатами обрано 1484. 11 кандидатів не набрали необхідної кількості голосів і не були обрані.

Опубліковані документи і матеріали, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву у м. Львові (ЦДІАЛ) свідчать, що ці офіційно названі цифри, очевидно, не відповідають дійсності. Із звіту про хід виборів у Станіславській області, зокрема, дізнаємось, що на 15.00 проголосувало тільки 68,94 % виборців. Скупі рядки архівних документів наводять непоодинокі факти про те, що чимало людей відмовлялось брати участь у голосуванні, на виборчих дільницях поширювались нелегальні листівки тощо. І це не зважаючи на те, що "демократизм" волевиявлення забезпечувала присутність Червоної Армії в усіх населених пунктах і навіть на виборчих дільницях у день виборів.

Таким чином, процес виборів на Західній Україні організовувався і контролювався партійними й радянськими органами СРСР, в умовах воєнного стану. До виборів не були допущені представники альтернативних політичних партій, усі прояви інших поза "комуністичними" поглядів нещадно придушувалися радянськими репресивними органами й підпорядкованими їм загонами робітничої гвардії (майбутньої міліції). Це виразно позначилось на складі делегатів Українських Народних Зборів та їх рішеннях<sup>5</sup>. На сьогодні дослідникам так і не вдалось встановити повний список всіх обраних до цих зборів депутатів (серед них і 313 від Станіславської області), значна частина яких в наступні роки була репресована.

Двадцять восьмого жовтня 1939-го року Народні Збори Західної України, що відбулися у м. Львові, проголосили Декларацію про встановлення влади трудящих в особі Рад і звернулися з проханням до Верховної Ради СРСР включити західноукраїнські землі до складу Української РСР<sup>6</sup>. п'ята позачергова сесія Верховної Ради СРСР 1-го листопада 1939-го року вирішила задовільнити це прохання і прийняла Закон про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою. 15 листопада того ж року позачергова сесія Верховної Ради Української РСР схвалила Закон про прийняття Західної України до складу УРСР.

На підставі цих рішень, які стали законодавчим, правовим оформленням процесу возз'єднання в адміністративно-територіальних межах колишніх воєводств Польської держави було сформовано шість нових областей - Волинську, Дрогобицьку, Львівську, Рівненську, Станіславську і Тернопільську. Їх сукупна територія складала 88 тисяч квадратних кілометрів. На ній проживало 8 мільйонів чоловік, в тому числі 7,5 мільйона українців.

Возз'єднання Західної України з Українською РСР у складі Союзу РСР поклато початок вирішенню питання про повернення незаконно захоплених інших українських земель. Протягом 23-30 червня 1940 р. від багаторічного панування боярської Румунії були звільнені Північна Буковина, Хотинський, Аккерманський та Ізмаїльський повіти Бессарабії. 2 серпня того ж року сьома сесія Верховної Ради СРСР ухвалила закон про їх включення до складу УРСР. У червні 1945 р зі своєю споконвічною батьківщиною - Україною возз'єдналося Закарпаття.

В науковій літературі та публіцистиці вживаються різні терміни щодо суті подій того часу. Радянською історіографією та партійною пропагандою використовувалась винятково ідеологеми "визволення" та "возз'єднання". Витоки їх у згаданих вже рішеннях п'ятої позачергової сесії Верховної Ради СРСР, що прийняла Закон про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з УРСР. Терміни ці почали вживатися в радянській історіографії практично паралельно із самими подіями, про що свідчать вже перші опубліковані праці з даної проблематики<sup>7</sup>.

У 40-80-х роках ХХ століття опубліковано сотні праць радянських дослідників про "визвольну місію" Червоної Армії у вересні 1939 року, яка принесла "пригнобленим західноукраїнським трудящим свободу і визволення від іноземного ярма". Цим публікаціям притаманна, неминуха для того часу, апологетика радянської політичної системи та методів її відтворення на новоприєднаних землях.

У різних виданнях істориків діаспори<sup>8</sup> настійливо, з відповідною аргументацією, вживаються терміни "об'єднання", "приєднання", "прилучення", "входження",

“включення”, “окупація”, “анексія”, навіть “злука” тощо. Як писав, канадієць Микола Садовський “СРСР прилучив до себе всі ті українські та білоруські землі, що були під Польщею. Для українців, це був перехід із однієї тюрми до другої”<sup>9</sup>.

Аналогічних поглядів дотримуються і сучасні українські історики. Зокрема, одними з перших критично оцінили події вересня 1939 року О.С.Рубльов та Ю.А.Черченко, які показали суперечливість та болісність процесу інтегрування Західної України в радянську систему соціалізму, зробили наголос, що мрія про возз'єднання стала реальністю, але реальністю з обличчям сталінщини<sup>10</sup>. У 90-і роки зроблені спроби по-новому осмислити та оцінити події того часу<sup>11</sup>.

Серед останніх цілісних праць виділимо дослідження львівських вчених Інституту українознавства ім. І.П. Крип'якевича НАН України. Своєрідну трактовку подій того часу зустрічаємо у білоруському енциклопедичному довіднику, автори якого твердять, що “в 1939 році до України приєдналась Галиція (Західна Україна)”<sup>12</sup>.

Звичайно не можна погодитись з воєнним аспектом вирішення проблеми возз'єднання, закулісною дипломатичною грою, примарними є твердження про демократизм волевиявлення населення краю, але так чи інакше поділ сфер впливу між диктаторськими режимами, вважаємо, об'єктивно привів до об'єднання історично роз'єднаних різних частин українського народу в єдину державну структуру. А тому 1939 рік у вітчизняній історії об'єктивно залишається одним з найвизначніших.

Таким чином, початок Другої світової війни радикально змінив життя галичан. Вступ Червоної Армії, проведена радянська привели до встановлення жорстокого сталінського режиму і на західноукраїнських землях. Проте, саме тоді вперше за багато століть більшість українських земель опинилась у межах однієї держави.

1. Внешняя политика СССР: Сборник документов. -Т. IV. -М., 1946. -С. 448.
2. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й., Глубіш М.І. Входження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939-1945 рр.).-Дрогобич, 1995. -С. 45.
3. Радянський Львів (1939-1955): Документи і матеріали. -Львів, 1956. -С. 34.
4. Цит. за : Бабій Б.М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР. -К., 1954. -С. 97.
5. Див. детальніше: Сварник І.І. Маловідомі сторінки з історії “золотого вересня” //Український археографічний щорічник. -Вип. 1 / П.С. Сохань (гол. ред.) та ін. -К., 1992. -С.401-415.
6. Див.: Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939-1949): Документи і матеріали. -К., 1949. -С. 43-45.
7. Трайнин Й. Национальное и социальное освобождение Западной Украины и Западной Белоруссии. -М., 1939; Генсюрський А.І., Турян В.П. До першої річниці визволення Західної України від гніту Польщі. -Львів, 1940; Клоков В.Я. Великий освободительный поход Красной Армии (Освобождение Западной Украины и Западной Белоруссии). -Воронеж, 1940; Брыль М. Освобожденная Западная Украина. -М., 1940; та ін.
8. Західна Україна під большевиками. IX. 1939 — VI 1941: Збірник за ред. М. Рудницької. -Нью-Йорк, 1958; Кубійович В. Українці в Генеральній губернії. 1939-1941: Історія Українського центрального комітету. -Чикаго, 1975; Прокоп М. Україна і українська політика Москви. -Част. 1. -3-є вид. -Мюнхен, 1981; Терещук П. Нариси з найновішої історії (Україна 1939-1942 рр.) // Визвольний шлях-1960. -Кн. 9, 11; Наумович С. Останні роки Львова (1939-1944) // Там само. -1986. -Кн. 7, 8; Федорович В. Світова преса про першу більшовицьку окупацію Західної України (вересень 1939-червень 1941) // Вісті комбатанта. -1987; та ін.
9. Садовський М. Дорога до миру й добра. -Саскатун, 1961. -С. 268.
10. Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Західноукраїнська інтелігенція та сталінщина. -К., 1990.
11. Кульчицький С. Возз'єднання Західної України з УРСР: проблема легітимності //Київська старовина. -1999. -№ 6. -С. 80-96; Брицький П.П. Україна в другій світовій війні (1939-1945 рр.). -Чернівці, 1995. -114 с.; Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й., Глубіш М.І. Вказ. праця. -Дрогобич, 1995. -68 с.; та ін.
12. Литвин М.Р., Луцький О.І., Науменко К.Е. 1939. Західні землі України.- Львів, 1999. -152 с.
13. Весь мир: Страны. Флаги. Гербы. -Минск-Харвест, 2000. -С. 144-145.



Михайло Сигидин  
(м.Івано-Франківськ)

## ІСТОРИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVII ст.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

І все ж, синтезуючи наукову спадщину українських істориків початку ХХ ст. під кутом зору досліджень доби Хмельниччини, слід зазначити, що на середину 30-х років єдиної загальновизнаної науково виваженої і максимально об'єктивної історичної концепції цієї кардинальної проблеми української історії витворити так і не вдалося. На наш погляд, причин цьому є декілька. По-перше, в силу історичних реалій, не зважаючи на титанічні зусилля М.Грушевського, йому так і не вдалося на початок 30-х років консолідувати українських істориків на спільній теоретико-методологічній основі, позбавленій політичної кон'юнктури та ідеологічного забарвлення.

Частина дослідників, переважно учнів та однодумців М.Грушевського, які жили і працювали в Радянській Україні, стояли на позиціях традиційної історіографії, сповідуючи здебільшого народницькі погляди, позначені впливом “політичної практики на історичну науку в умовах формування авторитарної системи”<sup>1</sup>. З іншого боку, саме з 20-х років в історичній науці почали проявлятися ірраціональні риси марксизму, що сприяли створенню організаційних структур радянської історіографії, посиленню ідеологізації науки і культури тощо. У ці роки марксизм і ленінізм стають ідейно-теоретичною основою офіційної науки, формуються її цілком нові центри, нові галузі, нові пріоритети в галузі досліджень. Відповідно змінюється соціальна функція історичної науки. Поступово вона перетворюється в знаряддя партійної пропаганди і особисто Й.Сталіна у класово-політичній боротьбі з опозицією. Носії старої дореволюційної методології і філософії історії, які не бажали переходити на марксистсько-ленінські позиції, оголошувалися ворогами і до кінця 20-х років старі кадри істориків змушені були або перейти на комуністичну платформу або опинилися в структурах архівів<sup>2</sup>. По-друге, вже з початку 30-х років у Радянській Україні розпочався неблаганний консеквентний процес фізичного нищення представників української історичної науки. На І Всесоюзній конференції істориків-марксистів, яка відбувалася у Москві наприкінці 1928 – на початку 1929 рр. устами одного з основоположників радянської історіографії М.М.Покровського українська історична наука кваліфікувалася як “націоналістична, а її представники (без винятку) як націоналістично-шовіністи”<sup>3</sup>.

За звинуваченнями у “націоналістично-буржуазних ухилах” не забарилися й репресії. Були заарештовані й ув'язнені академіки М.Грушевський, М.Слабченко, М.Яворський, відомі вчені Й.Гермайзе, М.Марченко, В.Шамрай, В.Юркевич та десятки інших істориків<sup>4</sup>. Зрозуміло, що у таких жорстоких умовах ідеологічно-партійного пресу зайве говорити про об'єктивність історичних досліджень.

По-третє, слід зауважити той факт, що після утвердження в Україні радянської влади багато українських істориків через несумісність своїх політичних переконань і переслідування з боку офіційних властей змушені були виїхати за межі Батьківщини. У той же час основний корпус дослідників Хмельниччини, які стояли на державницьких позиціях (С.Томашівський, М.Кордуба, В.Герасимчук, О.Терлецький, І.Крип'якевич та ін.) теж творили свої праці за межами Радянської України, в окупованій Польщі Галичині. Як уже зазначалось, їхня увага зосереджувалася головним чином на проблемах, пов'язаних з державним будівництвом, які М.Грушевський називав ідеями “конструкційного” напрямку<sup>5</sup>.

Четвертим чинником, який на початку 30-х років став на перешкоді консолідації зусиль українських науковців стало те, що в цей час, за висловом О.Оглоблина, “історія України все більше і більше поглиналася так званою історією СРСР, тобто практично зникла у історії Росії”<sup>6</sup>. Саме на цей період припадають перші спроби марксистських істориків створити офіційну концепцію історії України. Цей процес тривав понад два десятиліття і закінчився лише на середину 50-х років. Подіям Хмельниччини у ній відводилося чільне місце. І це цілком резонно, оскільки, визнаючи визвольну війну “великою історичною подією” і “поворотним етапом” в житті українського народу, історики-марксистки акцентували свою увагу на проблемі “возз'єднання України з Росією” як “вияві